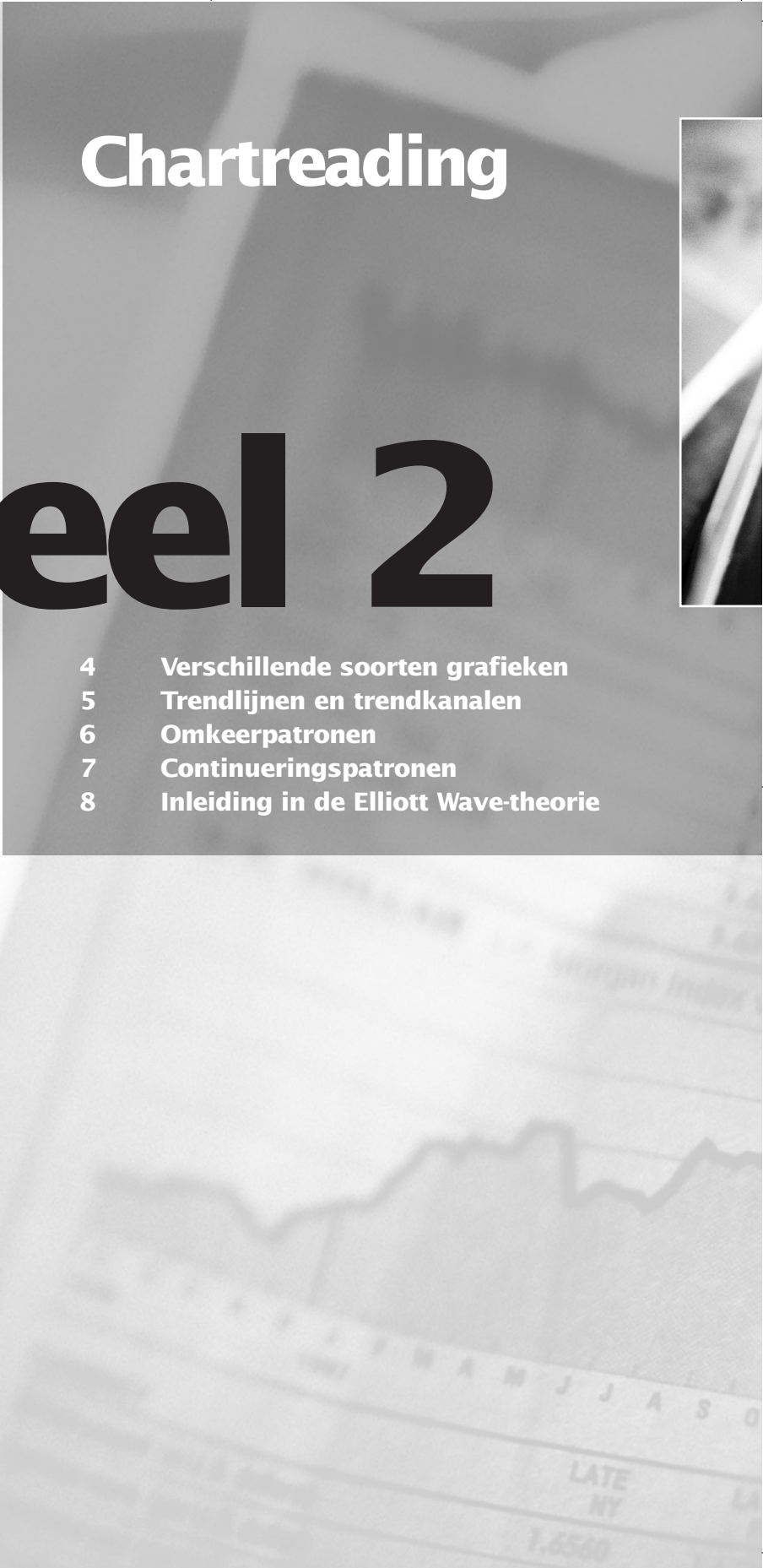

Chartreading

Deel 2

- 4 Verschillende soorten grafieken
- 5 Trendlijnen en trendkanalen
- 6 Omkeerpatronen
- 7 Continueringspatronen
- 8 Inleiding in de Elliott Wave-theorie

Zoals in deel 1 van dit boek duidelijk naar voren is gekomen, bestaan er binnen de technische analyse twee methoden van analyseren: chartreading en statistische analyse. In dit deel 2 stellen we het chartreading, ofwel het interpreteren of lezen van de koersgrafiek, eventueel in combinatie met indicatoren, aan de orde.

Voor de technisch analist bestaat er maar één stukje objectieve informatie op de financiële markt en dat is de koers, eventueel gecombineerd met het handelsvolume. Iedere belegger of handelaar heeft zijn of haar eigen motieven om te kopen of te verkopen. De handelaar op de vloer kijkt niet naar de werkelijke waarde van het aandeel, of naar om het even welk ander financieel instrument; hij is gebaat bij koersbewegingen, die hijzelf zal trachten in gang te zetten, omdat deze mogelijk tot nieuwe omzetten kunnen leiden. Andere beleggers kijken puur naar economische factoren, zoals de rente, de stand van de wereldeconomie en de koersontwikkeling van vreemde valuta of naar de fundamentele factoren (winsten, concurrentiepositie en dergelijke). Voor weer anderen is het ontvangen van een bonus of het afsluiten van een hypotheek of lijfrente de reden om te beleggen.

Voorts treedt er een zeer merkwaardig fenomeen in werking. De koersontwikkeling zelf bepaalt de nieuwe koersbewegingen. Namelijk, als koersen stijgen, worden beleggers rijker en optimistischer, waardoor ze nog meer gaan beleggen. Naarmate koersen verder stijgen, komen ook fundamentele en economische analisten met positievere verhalen en analyses over economie en ondernemingen, waardoor zij bewust of onbewust koerstrends versterken. Zo maakte Elliott aannemelijk dat de koersen de fundamentele bepalen. Daarentegen beweren andere analisten dat juist de economische en fundamentele factoren de koersen doen bewegen. De waarheid zal ergens in het midden liggen. Gezien het cruciale belang van de koers is het niet onlogisch dat dit ene objectieve stukje informatie object van studie wordt.

Er zijn verschillende manieren om koersontwikkelingen te visualiseren, en daarmee tegelijkertijd de acties van marktparticipanten bloot te leggen. Het weergeven van de koersen komt in hoofdstuk 4 aan de orde, waar respectievelijk de lijn-, bar- en candlestick-grafiek, tezamen met de point-and-figure-chart en het market profile de revue passeren. Trendlijnen en trendkanalen zijn onderwerp van studie in hoofdstuk 5. Bepaalde koerspatronen leiden meestal, na voltooid te zijn, tot een continuering van de koers. Deze zogenoemde continueringpatronen komen in hoofdstuk 7 aan de orde. Daarvoor, in hoofdstuk 6, behandelen we de zogeheten omkeerpatronen. Dit zijn patronen in de koers die doorgaans leiden tot omkering van de trend. Tot slot behandelen we in hoofdstuk 8 uitgebreid de Elliott Wave-theorie, niet vanwege de praktische toepasbaarheid, maar omdat het ons denken over financiële markten verbetert en het gevoel voor grafieklezen vergroot.

Verschillende soorten grafieken

Hoofdstuk 4

- 4.1 De lijngrafiek**
- 4.2 De barchart**
- 4.3 Candlecharts**
- 4.4 Point-and-figure-charts**
- 4.5 Het market profile**
- 4.6 Gaps in de grafieken**
- 4.7 Lineaire versus logaritmische grafieken**
- 4.8 Samenvatting**

Het construeren van grafieken is een van de belangrijkste onderdelen van chartreading. De keuze voor het type grafiek (lijngrafiek, barchart, candlechart, point-and-figure-chart of market profile) houdt namelijk een aantal mogelijkheden en beperkingen in. In de lijngrafiek (paragraaf 4.1) kijkt men alleen naar de slotkoersen. Dit is de laatstbekende koers die aan het eind van de handelsperiode wordt opgemaakt. Bij de barchart, die in paragraaf 4.2 nader wordt uitgewerkt, betreft men ook de openings-, hoogste en laagste koers van de desbetreffende handelsessie. In paragraaf 4.3 komen de candlecharts aan de orde. Bij candlecharts wordt eveneens naar de openings-, hoogste, laagste en slotkoers gekeken, maar tevens naar het verschil tussen openings- en slotkoers. Enerzijds biedt de marktinformatie die men met barcharts of candlecharts tracht te visualiseren of inzichtelijk te maken, natuurlijk meer mogelijkheden tot het ontdekken van interessante koersontwikkelingen dan louter de lijngrafiek; anderzijds kunnen de extra gegevens storend werken voor beleggers die alleen geïnteresseerd zijn of geloven in de waarde van de slotkoers.

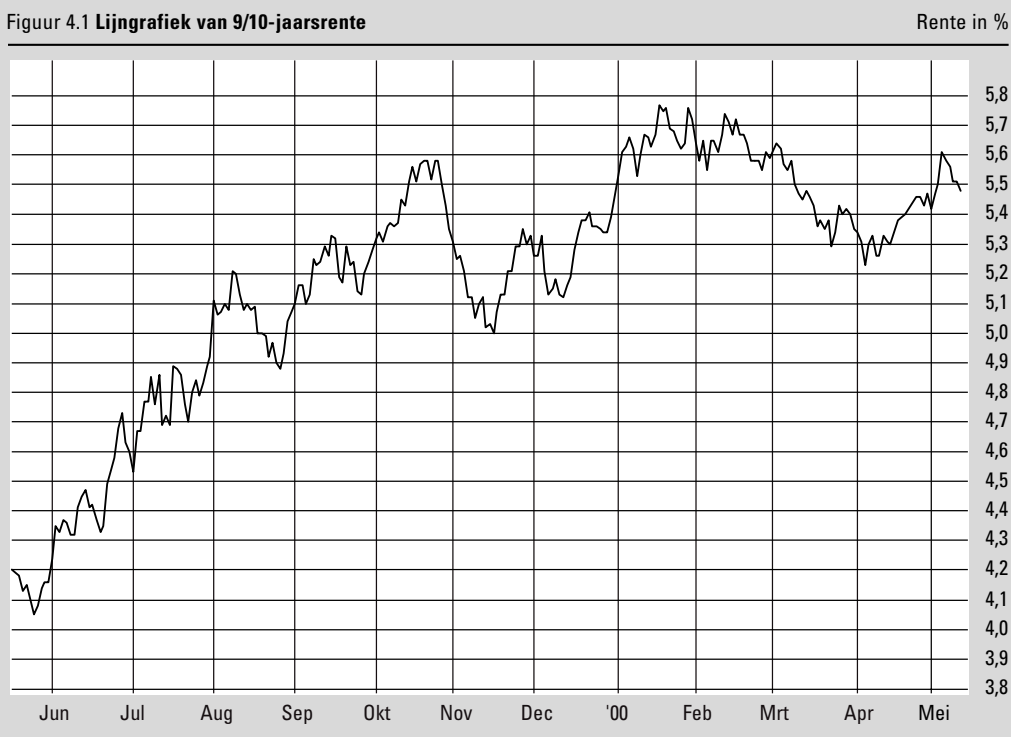
Bij point-and-figure-chart, die in paragraaf 4.4 wordt besproken, wordt de tijdsdimensie buiten beschouwing gelaten. Ook het market profile kent zijn geheel eigen methodiek van het weergeven van koersen in de tijd, hetgeen verder wordt uitgediept in paragraaf 4.5. Men moet zich realiseren dat een keuze voor deze laatste twee charting-methoden een duidelijk andere is, omdat men hier op een heel andere manier omgaat met het begrip 'tijd'. Normaal staat de tijdsdimensie op de verticale as en de koers op de horizontale as. Dit is bij market profile en point-and-

figure-chart niet het geval. De inzichten in de acties van marktparticipanten worden op een andere manier inzichtelijk gemaakt, hetgeen tot andere prognoses voor de toekomstige koersontwikkeling kan leiden.

4.1 De lijngrafiek

In de lijngrafiek wordt alleen de slotkoers van de periode gebruikt. Alle slotkoersen uit een bepaalde periode worden door een lijn met elkaar verbonden. Op de verticale as wordt de koers weergegeven, op de horizontale as staat de tijdsdimensie. Er zijn veel handelaren en beleggers die alleen geloven in de slotkoers, als uiteindelijke resultante van de strijd tussen kopers en verkopers. Voor hen biedt de lijngrafiek dus een eenvoudige, doch correcte weergave van de prijsontwikkeling. Sommige financiële instrumenten kunnen beter door een lijngrafiek weergegeven worden. Dit geldt voor illiquide instrumenten, waarbij bijvoorbeeld maar enkele prijzen worden opgemaakt gedurende een bepaalde periode, alsmede voor macro-economische cijfers of andere fundamentele data (als het aantal stijgers of dalers), die slechts eenmaal per dag, week of maand worden opgemaakt. Ook indicatoren worden doorgaans als lijngrafiek weergegeven. In figuur 4.1 is een lijngrafiek van de 9/10-jaarsrente te zien.

Figuur 4.1 Lijngrafiek van 9/10-jaarsrente

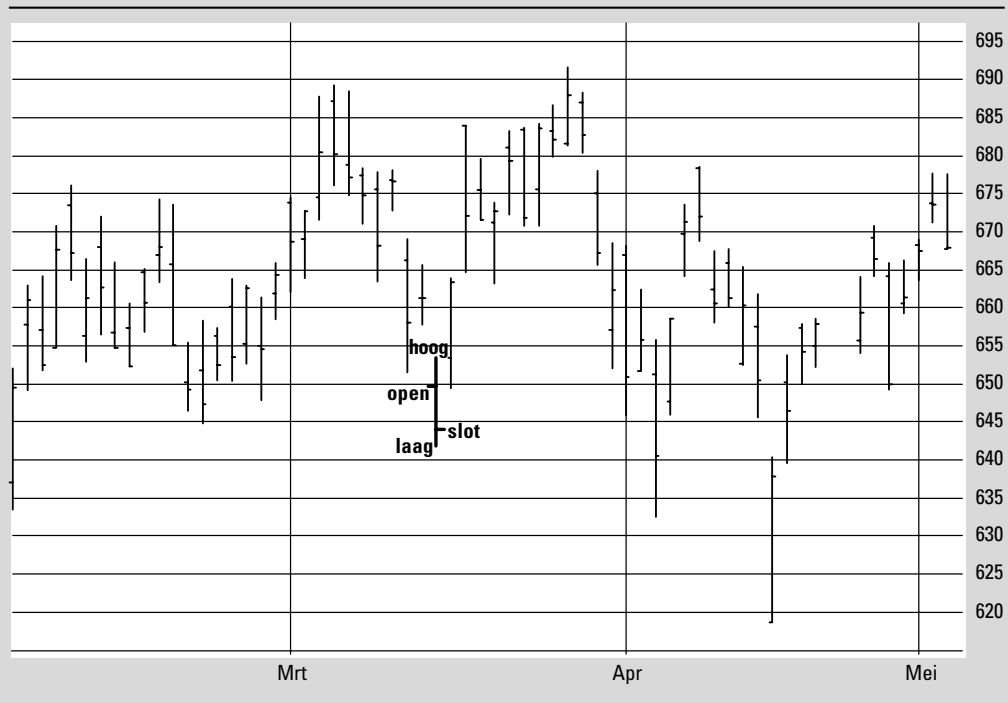

Bron: Wall Street for Windows

4.2 De barchart

De barchart geeft meer informatie dan de lijngrafiek, omdat per periode naast de slotkoers ook de openings-, hoogste en laagste koers worden meegenomen. Iedere periode wordt weergegeven door een verticaal streepje, waarvan de bovenkant de hoogste koers van de periode aangeeft en de onderkant de laagste. Door middel van een dwarsliggend streepje links van het verticale streepje geeft men de openingskoers aan, en het horizontale streepje rechts representeert de slotkoers. Soms wordt de openingskoers weggelaten, terwijl men dan toch nog van een barchart spreekt. Voor sommige financiële instrumenten is de openingskoers niet zo relevant, bijvoorbeeld voor valutakoersen of futures die 24 uur per dag worden verhandeld. Figuur 4.2 toont een barchart.

Figuur 4.2 Barchart van de AEX

Bron: Wall Street for Windows

4.3 Candlecharts

De traditionele grafieken zijn de lijngrafiek en de barchart. De Japanners gebruiken een alternatieve charting-methode, candlecharts geheten. Deze methode werd oorspronkelijk toegepast om de prijzen op de rijstmarkt goed weer te geven. Candlesticks (of candles) zijn niet louter een manier om grafieken te tekenen; verschillende opeenvolgende candles vormen vaak tezamen een bepaald koerspatroon, waar Japanners destijds expressieve namen aangaven als Doji, Hammer, Dark Cloud Cover enzovoort.

De meeste candlestick-patronen zijn opgebouwd uit een combinatie van meerdere candlesticks. Deze geven een situatie van koersomkeer aan. In de literatuur over candlecharts wordt er van het bestaan van zo'n veertig omkeerpatronen gerept. Ruim vijftien candlestick-patronen duiden op een continuering in de koerstrend. De koers gaat zich tijdelijk zijwaarts bewegen, om daarna weer de oorspronkelijke trend op te pakken. Hierna gaan we in op het tekenen van candles (paragraaf 4.3.1) en vervolgens worden de meest bekende candlestick-patronen kort beschreven (paragraaf 4.3.2).

4.3.1 Het tekenen van de candle

Voor het tekenen van een candlestick hebben we de openings-, hoogste, laagste en slotkoers van een bepaalde periode nodig. Het dikke gedeelte van de candlestick noemen we de 'body' of het lichaam en deze vertegenwoordigt het verschil tussen de openings- en de slotkoers. De body kan zwart of wit zijn. Als die zwart is, betekent dit dat de slotkoers lager is dan de openingskoers. Is de body wit, dan is de koers hoger gesloten dan hij opende. De dunne verticale lijnen boven en onder de body worden de 'shadows' of schaduwen genoemd. Het onderste streepje geeft de laagste koers en het bovenste streepje de hoogste koers van de dag aan. Candlesticks geven dus sneller inzicht in de markt dan de lijngrafiek en de barchart, omdat we in één oogopslag kunnen zien of de markt hoger of lager is gesloten.

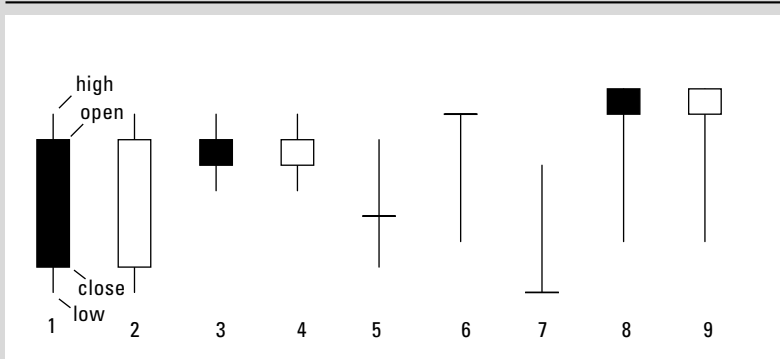
In figuur 4.3 zijn negen soorten candlesticks getekend:

- 1: De eerste candlestick heeft een lange zwarte body. Deze candle duidt op een zwak of 'bearish' koersbeeld. De openingskoers bevindt zich namelijk bij de hoogste koers en het slot benadert de laagste koers van de periode.
- 2: De tweede candlestick heeft een lange witte body. Hier is de markt dicht tegen de hoogste koers van de dag gesloten, hetgeen een positief of 'bullish' teken is.
- 3 + 4: De derde en vierde candlestick uit figuur 4.3 worden zogenoemde 'spinning tops' genoemd. Het zijn candlesticks met zowel een kleine body als kleine shadows. Deze candles duiden op onzekerheid in de markt.
- 5, 6 + 7: De vijfde, zesde en zevende candlestick worden 'doji's' genoemd. Hier zijn de openings- en de slotkoersen aan elkaar gelijk. Zij geven vaak voor de korte termijn (de komende drie tot vijf candles) de steun- en weerstandspunten aan. Doji nummer 6 wordt ook wel de 'long-legged doji' genoemd, en nummer 7 krijgt de toepasselijke naam van 'gravestone doji'.
- 8 + 9: De laatste twee candlesticks worden 'umbrella's' of paraplu's genoemd. Ze hebben lange schaduwen, met een kleine body aan de top. Afhankelijk van waar ze zich in de trend bevinden zijn ze 'bullish' of 'bearish'.

Verschillende combinaties van opeenvolgende candles vormen zogenoemde candlestickpatronen. Deze geven in vergelijking tot de lijngrafiek of de barchart een betere weergave van wat er in de markt aan de hand is. Echter, het vaststellen van deze patronen blijft aan een zekere subjectiviteit onderhevig. Soms zal aan de criteria van een bepaald

patroon net niet helemaal voldaan worden, maar heeft de chartist het gevoel (wellicht gebaseerd op andere indicaties) dat hij moet oppassen. Verschillende interpretaties blijven mogelijk. Het strikt mathematisch 'backtesten' van de candlestickpatronen levert doorgaans teleurstellende resultaten op. Ze komen het beste tot hun recht als ze gebruikt worden in combinatie met andere technieken uit de technische analyse, bijvoorbeeld in combinatie met steun- en weerstandlijnen (zie volgende hoofdstuk).

Figuur 4.3 Verschillende soorten candles

4.3.2 Candlestickpatronen

Hierna beschrijven we een aantal candlestickpatronen. Daarbij kunnen we opmerken dat er honderden candlestickpatronen zijn. Tenzij we de candlestickmethode gaan gebruiken als de belangrijkste invalshoek op de financiële markten, heeft het geen zin deze allemaal uit ons hoofd te leren. We beperken ons daarom tot de belangrijkste:

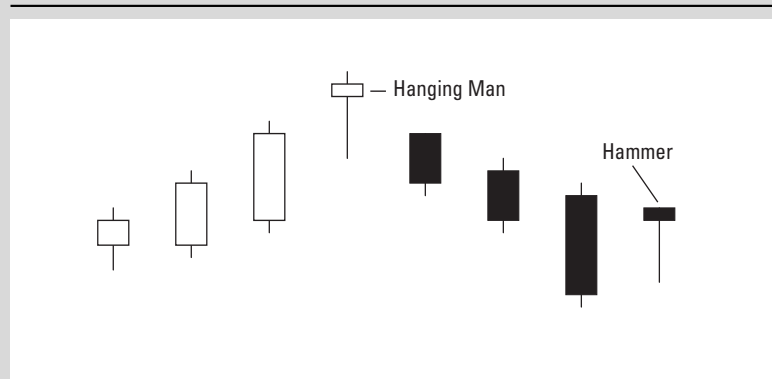
- Hanging Man
- Hammer
- Engulfing
- Dark Cloud Cover
- Piercing Line
- Upside Gap Two Crows
- Stars
- Abandoned Baby
- Harami en Harami cross
- Rising and falling three methods
- Double doji.

Hanging Man

Als een umbrella (zie candle 8 en 9 uit tabel 4.3) zich aan het eind van een opwaartse trend bevindt, spreken we van een 'Hanging Man', omdat dit patroon lijkt op een opgehangen man. Dit patroon is derhalve negatief. De Hanging Man heeft twee criteria:

- 1 De body moet zich aan de bovenkant van de koersrange van de dag bevinden, de kleur van de body maakt niet uit.
- 2 De schaduw aan de onderkant moet ten minste tweemaal zo lang zijn als de body. De Hanging Man bestaat dus uit één candle, zie figuur 4.4. Nogmaals, als men dit patroon ziet na een lange opwaartse trend, dan is het meestal tijd om (gedeeltelijk) de longpositie (ofwel hetgeen gekocht is) te sluiten.

Figuur 4.4 **Hanging Man en Hammer**

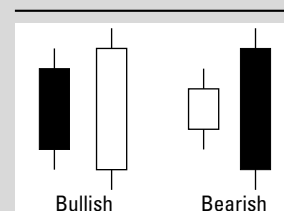
Hammer

Als een umbrella aan het eind van een neergaande trend optreedt, dan spreken we van een Hammer (figuur 4.4). Er gelden dezelfde twee criteria als bij de Hanging Man. Hammers geven vaak goed aan dat de markt een bodem aan het maken is. Ook de Hammer bestaat uit één candle.

Engulfing

Engulfing is een sterk omkeersignaal, vooral na een lange voorafgaande trend. We onderscheiden de Bearish Engulfing en de Bullish Engulfing (figuur 4.5). Bij de Bullish Engulfing heeft een bepaalde witte candlestick een langere body dan de daaraan voorafgaande zwarte candle en bovendien geldt dat de witte candle de zwarte candle volledig omsluit; de witte kan als het ware de zwarte in één keer omvatten. Na een neerwaartse trend houdt de Bullish Engulfing een positief signaal in. Bij de Bearish Engulfing zien we een grote zwarte candle die volgt op een witte en die de witte volledig omsluit. Na een opgaande trend is dit patroon negatief.

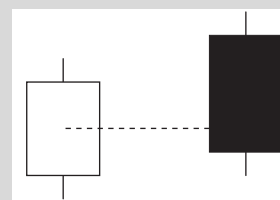
Figuur 4.5 **Engulfing**

Dark Cloud Cover

Zoals de naam al suggereert, is de Dark Cloud Cover een negatief patroon, vooral als het zich voordoet in uptrends. Het patroon bestaat ook nu weer uit twee candles (figuur 4.6). De eerste candle heeft een flinke witte body. Op de tweede dag opent de koers hoger dan de hoogste koers van de vorige dag, maar sluit uiteindelijk lager dan het middelpunt van de vorige witte candle.

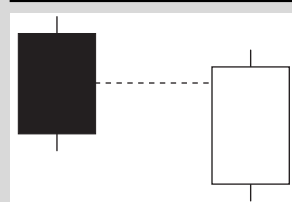
Figuur 4.6 Dark Cloud Cover

Piercing Line

Het Piercing Line-patroon is tegengesteld aan dat van de Dark Cloud Cover en is daarom positief van karakter. Deze combinatie bestaat uit een lange zwarte candle, gevolgd door een witte (figuur 4.7). Op de dag dat de witte candle zich vormt, opent de koers lager dan de laagste koers van de zwarte candle, maar deze sluit ten slotte hoger dan het middelpunt van de zwarte body. Het is een bullish teken, vooral in een neerwaartse trend. Als de witte body echter niet voorbij het middelpunt van de zwarte komt, dan moet dit weer als zwakte worden uitgelegd.

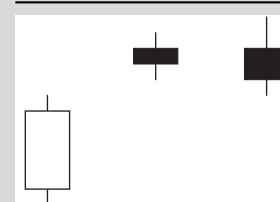
Figuur 4.7 Piercing Line

Upside Gap Two Crows

Een Upside Gap Two Crows is een candlestickpatroon dat bestaat uit drie candles (figuur 4.8). We zien een lange witte candle, gevolgd door twee kleinere zwarte. Bij de eerste zwarte zien we dat de laagste koers hoger is dan een hoogste koers van de voorafgaande witte candle; dit noemen we een gap. Gaps worden in de candlestickterminologie ook wel 'windows' genoemd. De tweede zwarte candle sluit onder de eerste. Hoewel een 'upside gap' meestal positief is, is dit niettemin een negatief patroon volgens de Japanse candlestick-methodiek.

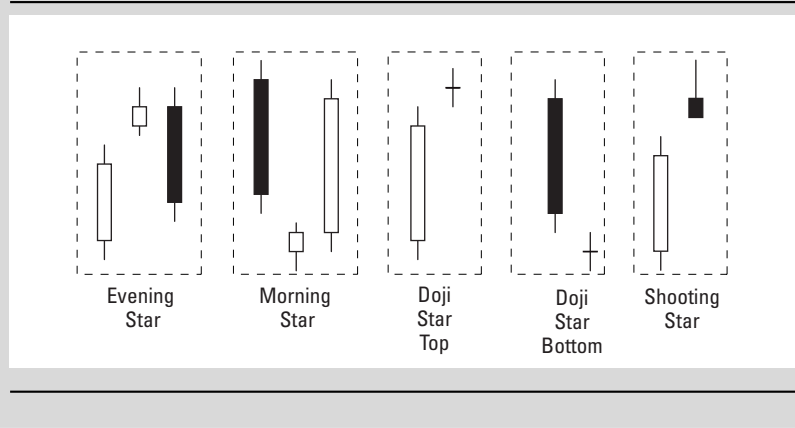
Figuur 4.8 Upside Gap Two Crows

Stars

Er bestaan verschillende Star-combinaties: Evening Star, Morning Star, Doji Star Top, Doji Star Bottom en Shooting Star (figuur 4.9). Deze patronen worden des te belangrijker als ze plaatsvinden na een lange voorafgaande trend.

Figuur 4.9 Stars

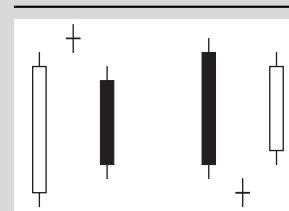

- Evening Star: een signaal voor een potentiële top. Dit patroon bestaat uit drie candles: na een lange witte candle ontstaat een gap en een smalle candle (kleur maakt niet uit) die ten slotte weer gevolgd wordt door een lange zwarte candle, die zakt tot voorbij het middelpunt van de lange witte candle.
- Morning Star: een signaal voor een potentiële bodem, tegengesteld aan de Evening Star. Eerst hebben we een lange zwarte candle, daarna een 'downgap' en een smalle candle (kleur maakt niet uit) en ten slotte een lange witte candle die voorbij het middelpunt van de lange zwarte candle komt.
- Doji Star Top: na een lange uptrend zien we een gap, gevolgd door een doji (een candle zonder body, omdat de openings- en slotkoers nagenoeg even hoog zijn). De gap en de doji volgen op een lange witte candle.
- Doji Star Bottom: na een lange downtrend zien we een gap (naar beneden) gevolgd door een doji. De gap en de doji volgen op een lange zwarte candle.
- Shooting Star: na een uptrend zien we een lange candle, waarvan de body klein is en zich onderaan de candle bevindt. Met andere woorden, er is een lange opwaartse schaduw, en nagenoeg geen onderschaduw.

Abandoned Baby

De Abandoned Baby heeft veel weg van de Star. De Abandoned Baby Top lijkt op de Evening Star. Hij komt wel iets minder vaak voor. We zien een doji waaraan (inclusief de schaduwen) zowel voorafgaand als daaropvolgend een gap te zien is: eerst een opwaartse, daarna een neerwaartse. Een Abandoned Baby Bottom is precies tegengesteld (zie figuur 4.10). In de westerse terminologie noemen we deze patronen ook wel 'island reversals'.

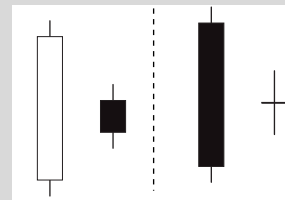
Figuur 4.10 Abandoned Baby

Harami en Harami Cross

De Harami of Harami Cross wordt in de westerse terminologie ook wel Inside Day genoemd. Er ontstaat een kleine body die volledig valt binnen de body van de voorgaande candle. Als het een doji is die ongeveer halverwege de body van de voorafgaande candle ligt, dan spreken we van een Harami Cross (figuur 4.11). Harami is Japans voor zwanger. Harami's zijn anders dan de voorgaande candlestickpatronen, lang niet altijd signalen voor trendomkeer. Ze duiden veelal op het afnemen van Momentum of het besluiteloos zijn van de markt.

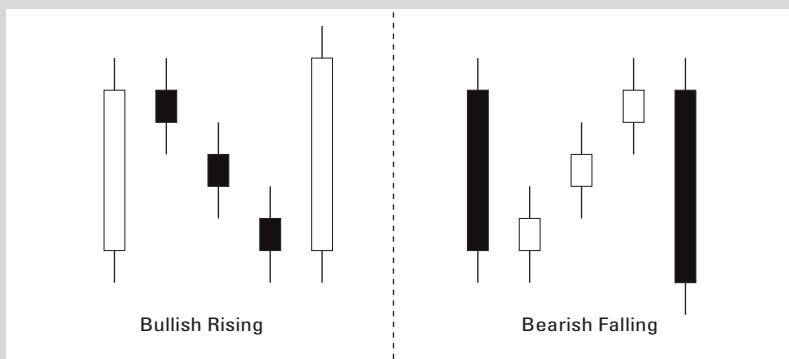
Figuur 4.11 Harami en Harami Cross

Rising and Falling Three Methods

Bij een Bearish Falling zien we drie witte candles met kleine bodies waarbij het slot steeds hoger ligt dan het voorgaande slot. Maar deze drie witte candles worden omsloten door twee lange zwarte candles; ze vinden plaats binnen een downtrend. Dit patroon duidt meestal op een tijdelijk herstel in de koers; beleggers nemen een adempauze, waarna de oorspronkelijke downtrend weer wordt hervat. Bij een Bullish Rising zien we drie lagere zwarte candles met kleine bodies in een uptrend, dus omsloten door lange witte candles. Hier komt de markt even tot rust; sommige beleggers nemen winst. De Three Methods vertonen veel overeenkomsten met wat wij vlagpatronen noemen (figuur 4.12). De Three Methods duiden dus, net als de harami's, meestal niet op een trendomkeer.

Figuur 4.12 Rising and Falling Three Methods

Double Doji

Zoals gezegd duidt een doji op besluiteloosheid in de markt. Zien we echter twee of meer doji's achter elkaar, dan duidt dit weliswaar op een markt die het even niet weet, maar dit is meestal de bekende stilte voor de storm. Na een aantal doji's volgt een krachtige beweging.

Figuur 4.13 Verschillende candle-patternen in de AEX

Bron: Wall Street for Windows

Figuur 4.14 Verschillende soorten candle-patternen in de DAX-index

Bron: Wall Street for Windows

Optiehandelaren kunnen hiervan gebruikmaken door bijvoorbeeld volatilititeit te kopen.

In de figuren 4.13 en 4.14 zijn verscheidene candlestick-patronen weergegeven. Double Doji's zijn te zien in figuur 4.14.

4.4 Point-and-figure-charts

Bij de point-and-figure-chart wordt op de verticale as de koers gezet. In tegenstelling tot de lijn-, bar- of candlecharts wordt op de horizontale as geen tijdsaspect geregistreerd. De koersveranderingen worden aangegeven door kruisjes en nulletjes: een opwaartse beweging wordt weergegeven door een X en een neerwaartse beweging met een O. Een ander verschil met de eerder besproken grafieken is dat alleen koersbewegingen die een vooraf bepaalde grootte hebben, worden weergegeven; zo laten point-and-figure-charts alleen koersbewegingen zien die werkelijk belangrijk zijn. Als er gedurende een bepaalde dag weinig of geen handel is en dientengevolge de koersen zich nauwelijks wijzigen verandert er niets aan de point-and-figure-chart.

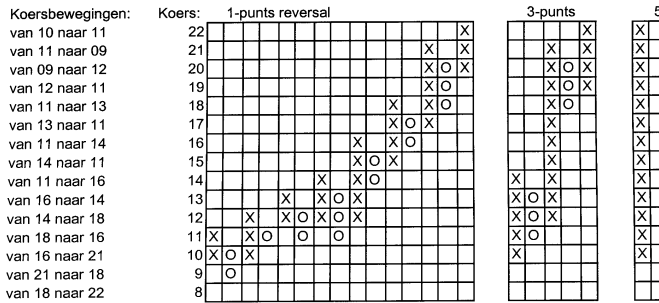
Hoe gaat het een en ander in zijn werk? De belegger maakt eerst duidelijk wat de juiste 'box-size' of schaalgrootte is, dat wil zeggen: worden de koersbewegingen op een schaal van een halve euro, een euro, twee euro, of nog een andere waarde genoteerd? In het algemeen geldt het volgende:

- bij een koers tussen 0 en 25 : schaal van €0,25;
- bij een koers tussen 25 en 50 : schaal van €0,50;
- bij een koers tussen 50 en 100 : schaal van €1;
- bij een koers tussen 100 en 200 : schaal van €2.

Naast de box-size geeft de belegger de 'reversal' of de mate van omkeer aan. Dat wil zeggen: men geeft aan hoeveel kruisjes of nulletjes er minimaal kunnen worden ingetekend voordat we een koersverandering noteren. Kiezen we bijvoorbeeld een reversal van drie (overigens de normale waarde) en de koers beweegt zich tussen €100 en €200, dan noteren we pas drie kruisjes als de koers met €6 achter elkaar stijgt. Stijgt de koers daarna nogmaals met €2, dan zetten we er een vierde kruisje bij. Daalt de koers daarna weer €1, dan wordt er nog niets genoteerd, omdat we pas nulletjes mogen plaatsen als er minimaal drie getekend kunnen worden, met andere woorden als de koers met minimaal €6 daalt.

De keuze van de reversal (bijvoorbeeld een 1-punts, 3-punts of 5-punts reversal) hangt af van de vraag of men een korte- dan wel een lange-termijnvisie heeft. Kiest men voor een kleine 'reversal', dan wil men de markt nauwkeurig volgen en worden kleinere koersbewegingen eerder genoteerd. Heeft de belegger echter een langetermijnhorizon, dan kan hij of zij voor een grotere reversal kiezen. Kleine koersbewegingen worden er dan uitgefilterd. In het algemeen geldt dat een koopsignaal wordt gegeven als een nieuwe kruisjeskolom (dus na een nulletjeskolom) de voorgaande kruisjeskolom overtreft; verkoopsignalen worden gegeven als een nieuwe nulletjeskolom lager reikt dan een voorgaande nulletjeskolom.

Figuur 4.15 Verskil tussen 1-, 3- en 5-punts reversal

In figuur 4.15 wordt het verschil tussen een 1-punts-, 3-punts- en 5-puntsreversal duidelijk gemaakt. Bij de 1-puntsreversal zien we dat bijna alle koersbewegingen worden genoteerd, bij de 5-puntsreversal is alleen nog maar een kruisjeskolom zichtbaar, omdat de tussentijdse koersdalingen te gering zijn om genoteerd te worden; ze zijn kleiner dan vijf punten. Goed is ook te zien dat er steeds één hokje vrij blijft naast een diepte- respectievelijk hoogtepunt. Dit impliceert dat we vier punten moeten zakken voordat we bij een 3-puntsreversal drie nulletjes kunnen tekenen (of vier punten moeten stijgen alvorens we drie kruisjes kunnen plaatsen). Het leeglaten van een hokje naast het hoogte- of dieptepunt van de vorige kolom heeft als doel later het tekenen van trendlijnen mogelijk te maken.

Gaps ofwel koersgaten komen in principe bij de point-and-figure-chart niet voor, omdat de boxen altijd gevuld worden (behalve het vakje naast het hoogte- of dieptepunt van een bepaalde kolom). Sommige analisten laten wel gaps toe in de point-and-figure-chart, hetgeen wellicht ook beter is, omdat gaps later vaak belangrijke steun of weerstand worden. Om toch de tijdsdimensie in de grafiek terug te vinden, wordt soms bij het begin van een nieuwe periode (maand of jaar) de maand- of jaarcodering (bijvoorbeeld, 97, 98, 99, 00, J, F, M enzovoort) in de desbetreffende kolom gezet. Voor één keer tekent men dan geen nulletje of kruisje, maar een letter uit het alfabet of een jaartal.

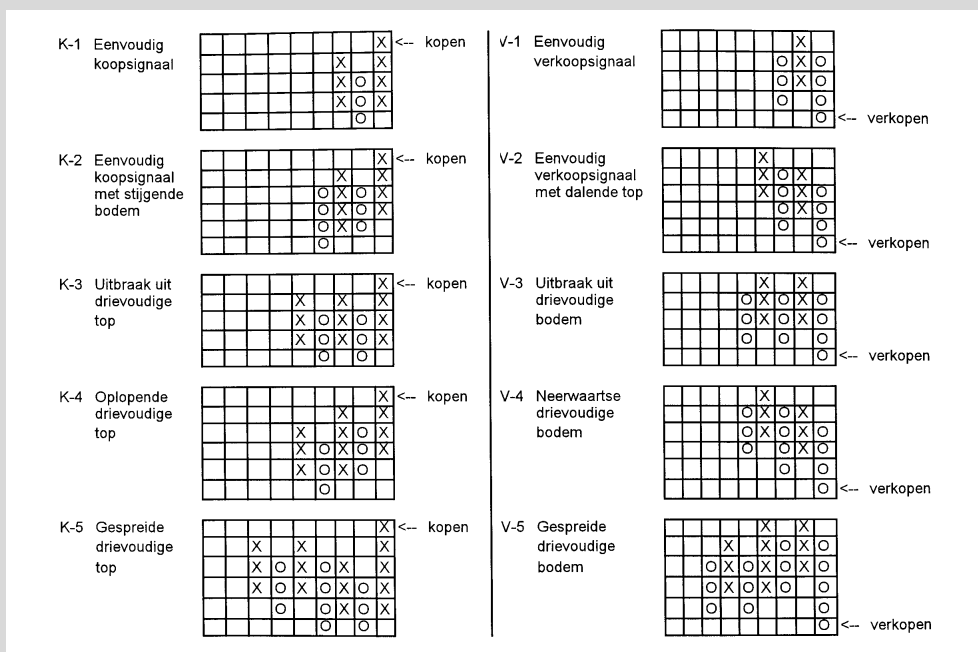
Sommigen beweren dat point-and-figure-charts ondergeschikt zijn aan de bar- of candlechart, omdat we onder laatstgenoemde grafieken het volume ter beurse kunnen plotten en volume geeft belangrijke additionele informatie over koersbewegingen. Koersuitbraken die geschraagd worden door een toename van het volume zouden belangrijker zijn dan koersuitbraken die gepaard gaan met weinig volume. Deze kritiek is niet helemaal juist. Point-and-figure-charts houden namelijk wel degelijk rekening met volume. Immers, hoe meer volume er is, en hoe meer dienengevolge de koersen waarschijnlijk zullen bewegen, hoe meer kruisjes en nulletjes er getekend worden. Vooral als men van een kleine 'reversal' uitgaat (minder dan drie), volgt men de koers heel nauwkeurig en wordt de drukte van de handel – zij het minder expliciet – meegenomen.

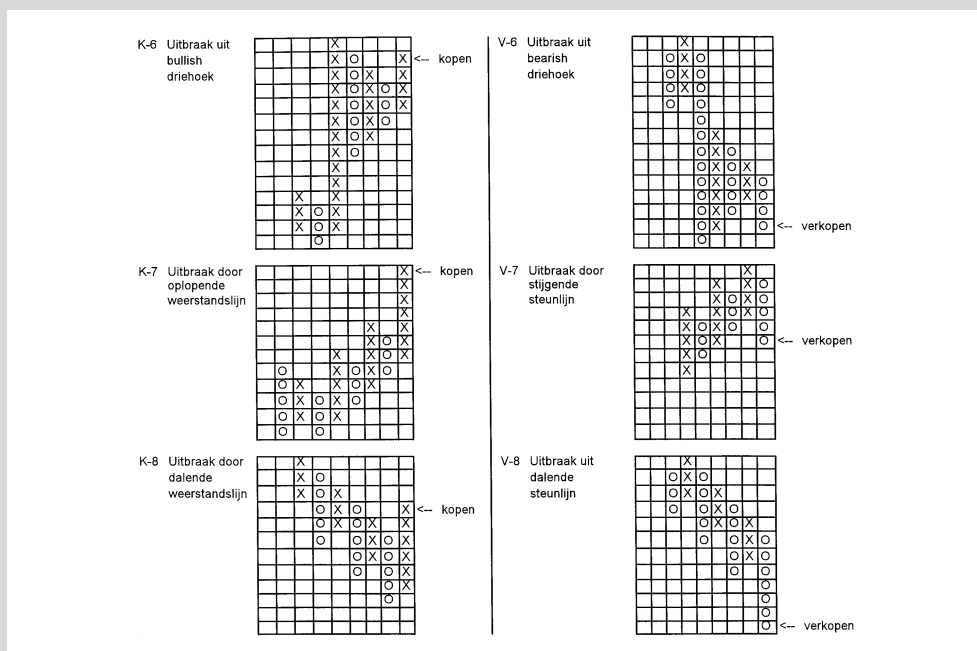
Zieg en Kaufman onderscheidten in hun boek *Point and Figure Commodity Trading Techniques* acht koop- en acht verkoopsignalen op basis van de point-and-figure-chart met een driebox reversal (zie figuren 4.16a en 4.16b). K-1 en V-1 zijn de eenvoudige koopsignalen. We hebben drie kolommen nodig en als de derde (kruisjes)kolom voorbij de eerste kolom komt, dan hebben we een koopsignaal of als een derde (nulletjes)kolom zakt onder de eerste kolom, dan hebben we een verkoopsignaal. K-2 lijkt sterk op K-1, met het verschil dat bij K-2 de bodems hoger zijn komen te liggen. Bij K-3 zien we een uitbraak voorbij twee voorgaande kruisjeskolommen. Bij V-3 zakt de koers beneden twee voorafgaande nulletjeskolommen. Bij K-4 wordt tweemaal een hogere kruisjeskolom genoteerd, maar eveneens geldt het vereiste dat het laagste punt van de laatste nulletjeskolom hoger is gelegen dan het laagste punt van de voorlaatste nulletjeskolom. Daarna worden de patronen ingewikkelder. K-6 en V-6 lijken heel erg op de wimpelpatronen die verderop, in paragraaf 7.2, worden beschreven. De patronen 7 en 8 lijken op uitbraken uit trendkanalen, die uitgebreid aan de orde komen in paragraaf 5.3.

4.4.1 Onderzoekresultaten

De zestien handelssignalen uit figuur 4.16 werden getest door R. Davis in 1965 in zijn boek *Profit and Profitability*. Hij testte meer dan 1100 aandelen van 1954 tot en met 1964 en hij kwam tot indrukwekkende

Figuur 4.16a **Verschillende koop- en verkoopsignalen volgens de point-and-figure-methode (1)**

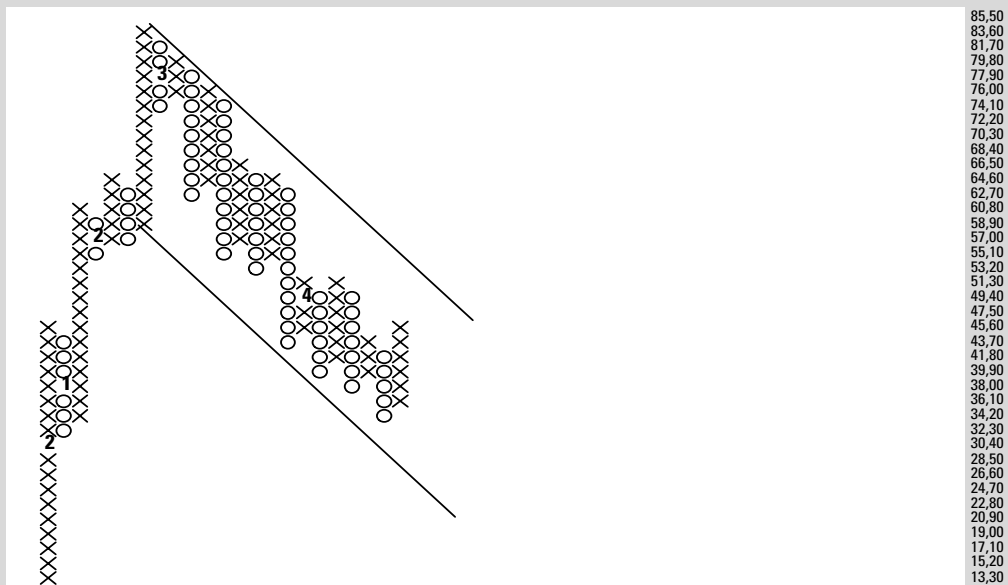

Figuur 4.16b Verschillende koop- en verkoopsignalen volgens de point-and-figure-methode (2)

resultaten: meer dan 80% van de transacties (zowel aan de koop- als aan de verkoopzijde) waren winstgevend, met een gemiddelde winst per transactie van 25%. J. Hamon concludeerde in 1975 echter dat er op de Franse aandelenmarkt geen extra rendementen konden worden behaald ten opzichte van een buy-and-hold-strategie. H. Hockman kwam in 1979 voor de Duitse aandelenmarkt wel weer tot een positieve conclusie. In een uitgebreid wetenschappelijk onderzoek toonde hij aan dat er na correctie voor transactiekosten, dividend en risico met de point-and-figure-methode superieure resultaten mogelijk zijn.

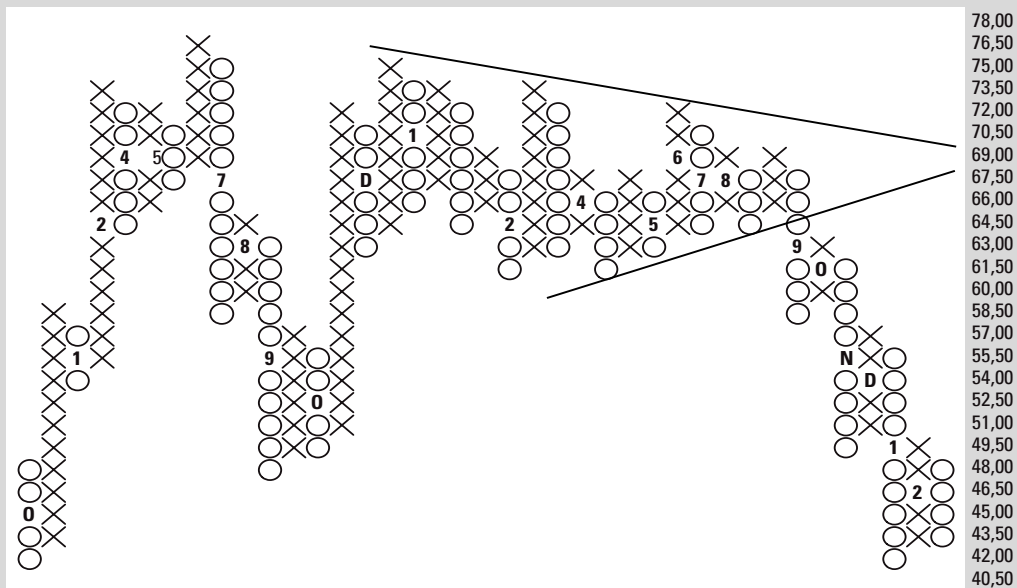
Trendlijnen, waar we uitgebreid op ingaan in hoofdstuk 5, worden in de point-and-figure-charts (met 3-puntsreversal) alleen horizontaal of met een hoek van 45° weergegeven. In figuur 4.17 is een neerwaarts trendkanaal zichtbaar in de koers van UPC; weerstands- en steunlijn van dit kanaal hebben een hoek van 45° . Dit is echter een vrij rigide eis, die de werkbaarheid niet echt ten goede komt. In de in figuur 4.18 getoonde grafiek van Unilever is een driehoekspatroon getekend waarbij de trendlijnen geen hoek van 45° hebben. Gebruikt men een kleine puntreversal, dan zijn ook trendlijnen met een andere hellingshoek mogelijk.

Figuur 4.17 Neerwaarts trendkanaal (45°) in point-and-figure-chart van UPC

Bron: Wall Street for Windows

Figuur 4.18 Driehoekspatroon in point-and-figure-chart van Unilever

Bron: Wall Street for Windows

4.5 Het market profile

De market profile-techniek is ontwikkeld door Peter Streidlmayer in samenwerking met de Chicago Board of Trade (CBOT), de grootste derivatenbeurs ter wereld. De market profile-techniek is, evenmin als de hiervoor beschreven charting-technieken, een indicator; het geeft de marktbevingingen op een speciale manier weer. Handelaren die deze methode gebruiken zeggen dat ze door deze specifieke visuele weergave de markt beter leren begrijpen. Deze wijze van het weergeven van de koersen is vooral geschikt voor handelaren en beleggers met een kortetermijnhorizon. Market profile is onder andere gebaseerd op het concept van de normale verdeling.

Volgens dit concept zijn de meeste (natuurlijke) verschijnselen normaal verdeeld; er is een gemiddelde waarde die het meest voorkomt en daaronder en daarboven komen ook waarden voor, maar met een afnemende waarschijnlijkheid. Hoe verder men van het gemiddelde afwijkt, hoe lager de frequentie. Een voorbeeld is de lengte van de Nederlandse man, die thans gemiddeld zo'n 1,82 m bedraagt. De kans op een lengte van 1,60 m is klein en ongeveer net zo groot als een lengte van 2,04 m. Market profile veronderstelt dat de koersen op een bepaalde dag zich ook volgens een normale verdeling ontwikkelen, al realiseren de aanhangers zich terdege dat dit wel een heel ideale voorstelling van zaken is. Doorgaans zullen gedurende een bepaalde dag de koersen in een bepaalde richting (naar boven of naar onder) uitschieten. Aangezien de koersen in een grafiek zich op de verticale as bevinden, ziet het koersverdelingsprofiel er bij het market profile anders uit dan de normale verdeling die we in de statistiekboeken tegenkomen. Bij het market profile staat de verdeling op de verticale as, terwijl die volgens de normale regels van de statistiek op de horizontale as zou moeten staan.

Het belangrijkste begrip bij de market profile-techniek is de 'value area'. De value area geeft het gebied van de koersverdeling aan waar de meeste (bij deze techniek 70%) handel plaatsvindt. Binnen de value area bewegen zich gedurende de dag dus de meeste koersen. Volume speelt een belangrijke rol bij market profile. Als de koersen buiten de value area komen, terwijl het volume laag is, is het waarschijnlijk dat de koersen weer terugkomen in de value area. Als koersen echter van de value area afwijken bij een hoog volume, betekent dit dat marktpartijen hun ideeën over de waarde van de koers opnieuw evalueren.

In paragraaf 4.5.1 lichten we de meest gebruikte termen van de market profile-methode toe. In paragraaf 4.5.2 wordt ingegaan op de bekendste profielen.

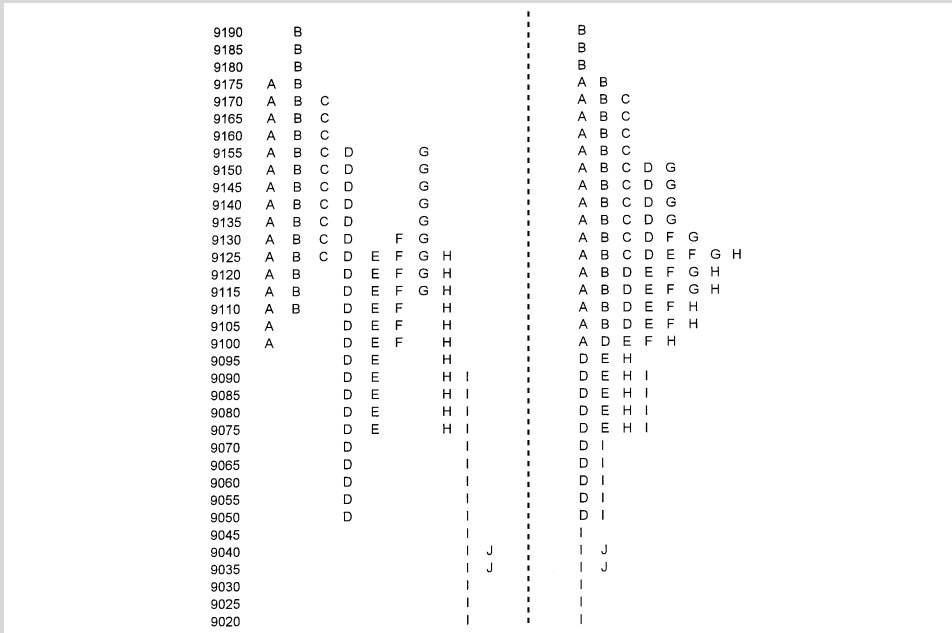
4.5.1 Gebruikte terminologie

Market profile kent zijn eigen jargon. De belangrijkste begrippen zijn: - *TPO's ('time price opportunities')*. TPO's worden in letters (A, B, C, D, enzovoort) weergegeven. Elke letter komt overeen met een halfuur handel. Stel, de koers beweegt zich in het eerste halfuur tussen 100 en 105 en we noteren voor elke euro koersbeweging eenmaal een letter,

dan tekenen we vijfmaal een A tussen 100 en 105. Beweegt de koers in het volgende halfuur van 104 naar 109, dan noteren we viermaal een B, enzovoort. Figuur 4.19 toont het proces van het tekenen van een juist market profile. Links in de figuur staat gevisualiseerd wat er gebeurt als we voor ieder halfuur (lees: iedere letter) een aparte kolom reserveren. Rechts staat de juiste weergave van het market profile: de letters worden in elkaar geschoven, iedere kolom wordt zoveel mogelijk opgevuld.

- *Initial balance*. De initial balance is het eerste uur van de handel, meestal weergegeven met de letters A en B. Hier wordt de toon gezet voor de rest van de dag en gedurende de initial balance wordt ons een eerste mogelijkheid geboden om de markactiviteiten gade te slaan. Als de koersrange gedurende de initial balance groot is, is het waarschijnlijk dat gedurende de rest van dag de koersen binnen de range van de initial balance blijven. Is de range klein, dan gaat de markt meestal in een bepaalde richting bewegen.
- *Daytime trader*. De daytime trader is een handelaar, die voornamelijk geïnteresseerd is in volume, want hoe meer handel er plaatsvindt, hoe meer hij zal verdienen.
- *Other-timeframe trader*. Other-timeframe traders zijn alle andere handelaren en beleggers die de markt richting bepalen.
- *Price range*. De range is de hoogte van het totale profiel; hoogste minus laagste koers van de dag.
- *Range extension*. Koersen komen buiten de initial balance; de range is dus groter dan de initial balance. We onderscheiden een 'seller range

Figuur 4.19 Stuctuur van een market profile

extension', waar de koersen onder de initial balance komen en een 'buyer range extension', waar de koersen boven de initial balance komen.

- *Point-of-control*. Het point-of-control is de langste horizontale lijn van TPO's, dichtbij het centrum van de range; hier vindt de meeste koersactiviteit plaats en deze koersen beschouwt men als een 'fair value'.
- *Closing range*. De closing range geeft het laatste halfuur van de handel weer. Als men tien uur handelt, wordt deze range dus weergegeven door de letter J.
- *Buying of selling tail*. Dit zijn de uiteinden van het profiel, die worden weergegeven door maximaal één letter ('single point tails'). Single point tails duiden op een sterke tegenreactie van de other-timeframe traders. De koers zakt bijvoorbeeld in een buying tail, waarna de kopers van de 'other-timeframe' snel gaan kopen, omdat de koersen te snel wegzakken. Bij een selling tail vindt een hevige reactie van verkopers plaats. Verkopers reageren snel, omdat de koers te ver boven de evenwichtswaarde was gestegen.

4.5.2 Verschillende typen dagen/profielen

Nu we bekend zijn met de termen die bij de market profile-analyse worden gebruikt en hoe profielen zich ontwikkelen, kunnen de verschillende typen van dagen worden beschreven. Het herkennen van profielen, met de daarbijbehorende koersimplicaties, zal gemakkelijker worden naarmate men meer ervaring krijgt.

Tijdens het eerste uur van de handel blijven de other-timeframe traders meestal aan de kant, terwijl de daytime traders zullen proberen de markt te maken. Overigens hebben de other-timeframe traders ook bij de openingskoers vaak een grote vinger in de pap, als zij vlak voor beurs hun orders doorgeven, gebaseerd op de analyses die zij in de avonduren hebben gemaakt. Pas bij de derde periode zien we de eerste ontwikkeling van de value area en eventueel een range extension, koersen voorbij de initial balance. Het zijn deze laatste twee aspecten die ons aanwijzingen gaan geven over wat voor type dag zich zal gaan ontwikkelen. Is het nog niet duidelijk wat er gaande is naarmate zich de eerste uren van de handel voltrekken, is het verstandig aan de zijlijn te blijven, totdat we wel duidelijke aanwijzingen krijgen. Globaal kennen we vier typen van dagen:

- 1 normal day
- 2 trend day
- 3 nontrend day
- 4 neutral day.

Ad 1 Normal day

De normal day wordt gekenmerkt door een brede initial balance, hetgeen aangeeft dat other-timeframe traders vroeg in de markt stappen. Dit komt meestal door het vrijkomen van belangrijk nieuws dat vervolgens hetzij een positief, hetzij een negatief sentiment aan de markt meegeeft. Gedurende de rest van de handelsdag wisselen de other-timeframe kopers en verkopers steeds stuivertje met elkaar. De markt blijft

in zekere zin in balans. De vorm van deze dag lijkt heel erg op die van een normale verdeling. Hoewel we spreken van een normal day, betekent dit overigens niet dat die het meeste voorkomt. Normale verdelingen zijn bij market profile eerder uitzondering dan regel (zie figuur 4.20).

Figuur 4.20 **Normal day**

4700	A
4696	A C
4692	A C D E
4688	A C D E
4684	A C D E
4680	A C D E G
4676	A C D E F G
4672	A C D E F G
4668	A C D E F G H
4664	A C D E F G H
4660	A B D F G H
4656	A B D F H
4652	A B D
4648	A B D
4644	A B D
4640	A B
4636	A B
4632	A B

Ad 2 Trend day

Een ander type is de trend day, waarvan er weer twee soorten zijn: de standaard- en de dubbeldistributie-trend-day. Het profiel van een standaard trend day is nauw; koersen bewegen zich sterk in één richting, omhoog of omlaag. Bij marktpartijen is er geen interesse voor een koersbeweging in tegengestelde richting. De other-timeframe traders hebben de controle en geven die niet uit handen. Bij een dubbeldistributie-trend-day zien we twee distributies. De eerste wordt meestal opgemaakt door de daytime traders. Als de other-timeframe traders de markt in komen, wordt een heel nieuwe distributie neergezet, omdat ze vinden dat de koersen niet de juiste waarde representeren. Vooral dit profiel biedt goede handelsmogelijkheden. Als we namelijk op enig moment zien dat de koerstrend gaat haperen bij de tweede distributie en bijvoorbeeld 'double prints' zichtbaar worden, kan de koers weer teruggaan naar de eerste distributie (zie figuur 4.21).

Figuur 4.21 De standaard en de dubbeldistributie trend day

102	A	:	102	F
101	A	:	101	F G
100	A	:	100	F G I
99	A I	:	99	F G I
98	A I	:	98	F G I
97	B H	:	97	F G H
96	B H	:	96	F G H
95	B G	:	95	F G H
94	B G	:	94	F G H
93	C G	:	93	F G H
92	C G	:	92	E G H
91	C F	:	91	E H
90	C F	:	90	E
89	C F	:	89	E
88	C E F	:	88	E
87	C E F	:	87	B E
86	C E	:	86	B D E
85	C D	:	85	B C D E
84	C D	:	84	B C D E
83	C D	:	83	B C D E
82	C D	:	82	B C D E
81	D	:	81	B C D E
80	D	:	80	B C D E
79	D	:	79	B C D
78	D	:	78	B C D
77	D	:	77	B C
76	D	:	76	B C
75	D	:	75	B
74	D	:	74	B
73	D	:	73	B

Ad 3 Nontrend day

Een nontrend day is een dag die wordt gekenmerkt door weinig enthousiasme. De range is zeer nauw en het profiel is zeer breed. Deze dagen zien we vaak in afwachting van het vrijkomen van belangrijk nieuws of vlak voor vakanties. Nontrend days vereisen wel onze aandacht, omdat ze vaak gevolgd worden door een verandering van de trend (figuur 4.22).

Figuur 4.22 Nontrend day

59	G O P
58	G H K O P
57	G H J K O P
56	G H J L O P Q
55	G H J L O P Q
54	F H J L O Q
53	F I J M O Q
52	F I J M O
51	F J
50	F

Ad 4 Neutral day

Bij een neutral day zijn kopers en verkopers wederom in balans. Kopers en verkopers zijn aan beide kanten van de range extension actief. De slotkoers ligt meestal rond het midden van de range. Als de slotkoers in een van de extremen zat, dan zouden of de kopers of de verkopers de controle hebben gehad gedurende de dag. Deze dag lijkt op een normal day, maar deze laatste kenmerkt zich in eerste instantie door een brede initial balance (zie figuur 4.23).

Figuur 4.23 Neutral day

2165	C
2164	C E
2163	C E
2162	B C D E
2161	B C D E
2160	B C D E
2159	B C D E
2158	B C D E H
2157	B C D E H
2156	B C D E F H
2155	B C D E F G H J
2154	B C D F G H I
2153	B C D F G I
2152	B C D F G I
2151	B C F G I
2150	B C F G I
2149	B C F G I
2148	B C F I
2147	B C F I
2146	B C F I
2145	B I
2144	B I
2143	B I
2142	B I
2141	B I
2140	I

Het vergelijken van market profiles van verschillende dagen kan nieuwe aanwijzingen geven over de toekomstige koersbewegingen. We kunnen bijvoorbeeld een trend waarnemen als de value area zich in één duidelijke richting beweegt. Als echter op een bepaalde dag de value area die van een vorige dag gaat overlappen, hebben we een aanwijzing dat de trend gaat verzwakken. Een zijwaartse markt wordt gekenmerkt door verschillende dagprofielen die op min of meer dezelfde hoogte liggen. Volgt er ineens een trend day binnen de zijwaartse beweging, dan kan dit het signaal zijn dat de koers gaat uitbreken. Het leren lezen van de market profile-techniek vereist nogal veel studie en experimenteren. Niettemin geeft deze techniek, in aanvulling op de andere, hiervoor beschreven methoden, nog meer informatie over wat er gebeurt gedurende een dag.

4.6 Gaps in de grafieken

Een gap is een prijsinterval waar geen handel heeft plaatsgevonden. Deze treedt bijvoorbeeld op wanneer de laagste koers van de huidige periode hoger is dan de hoogste koers van de vorige periode. Dit noemen we een 'upside gap', hetgeen duidt op positieve krachten in de markt. De hoogste koers van vandaag kan ook lager zijn dan de laagste koers van gisteren. We spreken dan van een 'downside gap', die duidt op koerszwakte. Gaps komen voor in de bar- en candlecharts. Ze zijn ook mogelijk in de point-and-figure-chart, hoewel het bij dit type gra-

fiek gebruikelijk is alle prijsintervallen op te vullen. Bij de lijngrafiek en market profile zijn prijsgaps niet aan de orde. Gaps komen in allerlei typen grafieken voor (uur, dag, week en maand), maar we zien ze het meest in de daggrafiek. Vaak wordt gesteld dat gaps weer snel opgevuld worden: 'gaps are always filled' of zoals men in de Japanse candlestick-methodiek beweert: 'windows are always closed'. Deze stelling is niet helemaal correct en hangt af van het type gap dat is ontstaan. Een gap die ontstaat vlak na een trendomkeer wordt vaak niet gevuld; de lege ruimte in het koersverloop dient dan vaak als steun- of weerstandszone en de koers komt daar niet zomaar in terug. Volume kan een aanwijzing geven of een gap al dan niet snel opgevuld zal worden. Komt een gap onder groot volume tot stand, dan is het waarschijnlijk dat hij niet zomaar weer gedicht wordt. Vindt er weinig handel plaats tijdens de vorming van de gap, dan bestaat er een goede kans dat hij wel gedicht wordt.

Er bestaan vier typen gaps:

- 1 gewone gap
- 2 uitbraakgap
- 3 voortzettingsgap
- 4 uitputtingsgap.

Ad 1 Gewone gap

De gewone gap is zonder echte betekenis, die meestal plaatsvindt als de handel dun is. Bij fondsen die een lage liquiditeit hebben, zien we veel gaps die weinig waarde hebben voor de chartist. Deze gaps worden doorgaans door de koers wel opgevuld.

Ad 2 Uitbraakgap

De uitbraakgap, in het Engels ook wel 'breakaway gap' genoemd, vindt meestal plaats als er zich een belangrijk koerspatroon, in de vorm van een top of bodem, voltooit. Deze gaps zijn meestal het startschot voor een belangrijke koersbeweging. Ook als belangrijke trendlijnen worden gebroken, komen we uitbraakgaps tegen. Vaak zien we veel volume bij een dergelijke gap. Sterker nog: een hoog volume geeft een extra bevestiging voor de uitbraak. Uitbraakgaps worden meestal niet opgevuld. Als we een opwaartse uitbraakgap hebben, fungeert de lege koersruimte als belangrijke steunzone. Als we een neerwaartse uitbraakgap zien, geeft het vrije koersinterval vaak weerstand. Wordt de gap wel opgevuld, dan betekent dit meestal dat de uitbraak vals was en dat we weer een tegengestelde positie moeten innemen.

Ad 3 Voortzettingsgap

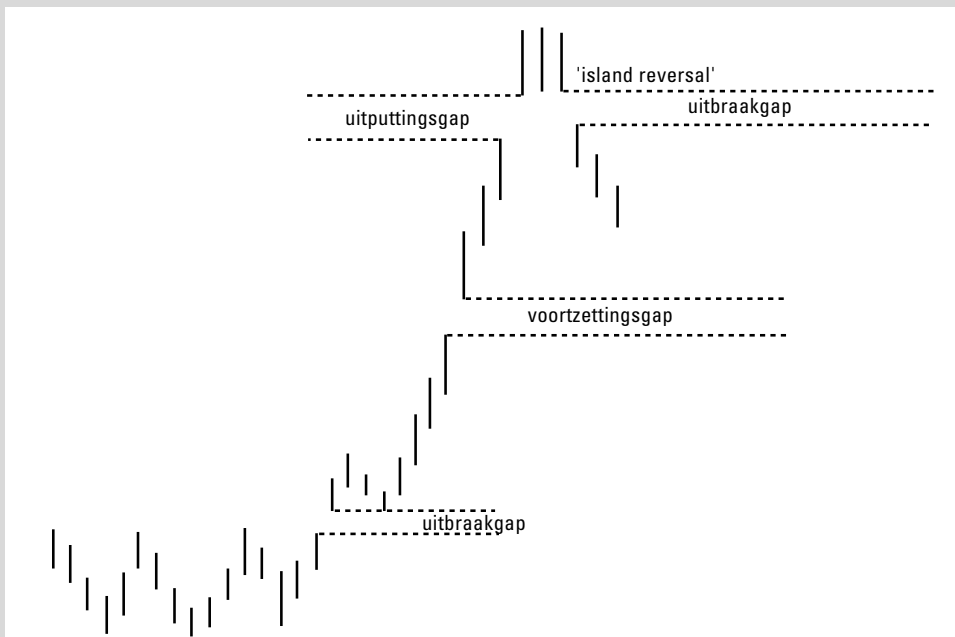
De voortzettingsgap, in het Engels ook wel 'runaway gap' genoemd, vindt meestal plaats als de trend al een tijdje onderweg is, veelal halverwege. Als de trend opwaarts is, duidt deze gap op extra vrijkomende marktkrachten, in de downtrend duidt hij meestal op zwakte. Ook voortzettingsgaps geven weer belangrijke steun en weerstand bij nieuwe koersbewegingen. Voorzettingsgaps vinden, zoals gesteld, meestal halverwege de trend plaats. Als dat gebeurt, worden ze ook wel 'measuring gaps' genoemd. We kunnen namelijk de nieuwe koersbeweging gaan meten door de beweging tot aan de voortzettingsgap op te tellen bij de gap.

Ad 4 Uitputtingsgap

Als er een uitbraak- en een voortzettingsgap heeft plaatsgevonden, mogen we een zogenoemde uitputtingsgap, of 'exhaustion gap' verwachten. Aan het eind van opwaartse trends zien we vaak nog een laatste koerssprong. Het enthousiasme ebt echter snel weg, omdat men inziet dat een dergelijke stijging overdreven is en geen fundamentele basis heeft. Aan het eind van een downtrend zien we vaak nog even een golf van pessimisme losbarsten. Een laatste bataljon verkopers trekt de markt over, maar daarna blijkt dat alle pessimisten verkocht hebben en dat de markt eigenlijk alleen nog maar hoger kan. Ook kan het volume een aanwijzing geven of we inderdaad te maken hebben met een uitputtingsgap. Als we extreem hoog volume zien bij de gap, dan kan dit op topvorming wijzen. De kans op een uitputtingsgap neemt eveneens toe als we een aantal gaps achter elkaar hebben gezien en de gaps steeds wijder worden.

In figuur 4.24 worden de vier verschillende soorten gaps nog eens op een rijtje gezet. Figuur 4.25 laat de grafiek van Aalberts zien waarin een uitbraakgap en een voortzettingsgap zichtbaar zijn. We zien soms ook een uitputtingsgap in een uptrend die binnen een paar dagen gevolgd wordt door een uitbraakgap voor een nieuwe neerwaartse trend. Tussen beide gaps zitten dan meestal enkele handelsperioden, die in de grafiek op eilandjes lijken. In een neerwaartse trend geldt het omgekeerde verhaal. Toepasselijk wordt een dergelijk koerspa-

Figuur 4.24 **Verschillende soorten gaps**

Bron: J.J. Murphy, *Technical Analyses of the Financial Markets*, 1998

Figuur 4.25 **Uitbraak- en voortzettingsgap in koersgrafiek van Aalberts**

Bron: Wall Street for Windows

troon dan ook een 'island reversal' genoemd. Als we ze waarnemen, duiden ze heel vaak op een belangrijke trendomkeer. Figuur 4.26 toont de grafiek van OpenTV waarin naast alle hiervoor beschreven gaps ook een island reversal zichtbaar is. Dit patroon markeerde het einde van de opwaartse beweging en het begin van een neerwaartse trend.

4.7 Lineaire versus logaritmische grafieken

Voordat we het hoofdstuk over grafieken kunnen afsluiten, moeten we nog iets zeggen over de schaalverdeling die gebruikt kan worden bij het maken van grafieken. In het algemeen worden er twee typen schalen gebruikt: de lineaire en de (semi)-logaritmische schaal. De lineaire grafiek geeft het koersverloop op een absolute manier weer. Elke euro koersstijging wordt op de y-as met een gelijke afstand beloond. Bij een logaritmische grafiek wordt niet elke euro, maar elke procent koersstijging beloond met een gelijke afstand op de y-as. De logaritmische grafiek (zie voor voorbeelden figuren 1.3, 5.20, 5.27, 8.20, 8.21 en 9.3) wordt in de praktijk veel gebruikt voor het weergeven van lange datareeksen, hetgeen meestal bij week- en maandgrafieken het geval is. Kortere datareeksen (daggrafieken of grafieken met nog kleinere tijdsintervallen) worden in de praktijk met een lineaire schaal getoond.

Figuur 4.26 Verschillende soorten gaps en island reserve in grafiek van OpenTV

Bron: Wall Street for Windows

De reden dat lange reeksen doorgaans logaritmisch worden weergegeven heeft te maken met het feit dat koers van een bepaald instrument in de tijd gezien andersoortige koersschommelingen kent. De Dow Jones heeft bijvoorbeeld bijna de gehele geschiedenis onder de 1.000-puntengrens gestaan; pas begin jaren tachtig van de vorige eeuw begon de Dow Jones relatief gezien heel erg hard op te lopen. Zouden we een langetermijngrafiek van de Dow Jones tonen, dan zou de historie er tot begin jaren tachtig min of meer als een horizontale lijn uitzien, terwijl daarna de grafiek stijl omhoog gaat. De koersstijging van 900 naar 950 (ofwel 5,55%) zou bijna niet zichtbaar zijn, terwijl de koersstijging van 9000 naar 9500 (ook 5,55%) wel heel duidelijk naar voren zal komen. Beide stijgingen waren voor de momenten dat ze plaatsvonden natuurlijk even belangrijk en ingrijpend voor beleggers, maar zoiets blijkt dus niet uit een lineaire langetermijngrafiek. In een logaritmische grafiek wordt dit probleem opgelost en het is daarom logisch dat deze schaal in de praktijk gebruikt wordt om langere datareeksen weer te geven. Op de korte termijn spelen grote niveauverschillen in de tijd meestal niet; de lineaire schaal wordt daarom in de praktijk het meest gebruikt voor daggrafieken of nog kleinere horizons.

Er is echter een bepaalde groep technisch analisten die altijd het gebruik van de logaritmische schaal voorstaat. Hun argumentatie is als volgt. Koersbewegingen kunnen worden beschouwd als een afspiegeling van de psychologische houding van beleggers ten aanzien van de fundamentele ontwikkelingen. Iedere ontwikkeling en iedere reactie van

beleggers daarop zou men door de tijd heen steeds in de dan geldende situatie moeten beoordelen. Met andere woorden een stijging van 900 naar 950 is net zo ingrijpend en belangrijk als een stijging van 9000 naar 9500. Het gebruik van logaritmische grafieken voor de lange termijn staat daarmee buiten kijf. En nu komt het. Allerlei technische-analysetechnieken (trendlijnen, koerspatronen en indicatoren) geven andere uitkomsten al naar gelang de schaal die men kiest. Tekent men een stijgende of dalende trendlijn in een logaritmische grafiek dan zal die 'krom lopen' in een lineaire grafiek en vice versa. Eerder werd in paragraaf 3.4 betoogd dat beleggers er goed aan doen te beginnen met het langetermijnplaatje om vervolgens in te zoomen naar de korteretermijnplaatjes. Dit kan men alleen correct doen als men dan consequent dezelfde schalen aanhoudt. Begint men de analyse met een logaritmische weekgrafiek, dan moet men daarna ook kiezen voor een logaritmische dag- en uurgrafiek.

Het gebruik van lineaire schalen is eigenlijk dan alleen toegestaan als men bijvoorbeeld begint met de daggrafiek als langste horizon, om daarna in te zoomen naar bijvoorbeeld de uur- en 5-minutengrafiek of als men alleen gebruikmaakt van louter horizontale trendlijnen of (Fibonacci)-'retracements' (of vanzelfsprekend als men de macro-microanalyse achterwege laat en consequent kiest voor één tijdshorizon).

4.8 Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn de vijf meest gebruikte grafiektypen geïntroduceerd. Alle grafieksoorten worden in de praktijk toegepast. Het is niet zo dat een bepaald grafiektype beter is dan de andere. Wel is het zo dat de bar- en candlecharts het meest worden gebruikt. Wie de point-and-figure-charts of market profiles wil toepassen, moet daartoe eerst een redelijk uitgebreide studie maken van de specifieke kenmerken, sterke en zwakke punten van deze charting-technieken. De point-and-figure-chart is in dit hoofdstuk tamelijk volledig beschreven. Voor market profile is slechts een aanzet gegeven.

Point-and-figure-chart en market profile zijn niet alleen technieken om de acties van marktparticipanten in beeld te brengen, het zijn tevens handelsmodellen op zichzelf. In dat opzicht verschillen ze duidelijk van de andere drie grafiektypen. De point-and-figure-chart genereert een verkoopsignaal als bijvoorbeeld een nieuwe nulletjeskolom zakt beneden de voorgaande nulletjeskolom. Een koopsignaal ontstaat onder andere als een nieuwe kruisjeskolom hoger gaat dan de voorgaande kruisjeskolom. Ook het market profile kent zijn heel specifieke aan- en verkoopcondities.

Er is nog een verschil tussen het market profile en de point-and-figure-chart enerzijds en de slotgrafiek, bar- en candlechart anderzijds, namelijk het bestaan van gaps, of koersgaten. Market profiles en point-and-figure-charts laten in principe geen gaps toe. De techniek achter deze grafiektypen is zodanig dat deze niet getoond kunnen worden. Dit is een punt om rekening mee te houden, omdat de zogenoemde gap-analyse zeer bruikbare aanwijzingen kan geven over toekomstige steun- en weerstandszones, dan wel indicaties omtrent de fase waarin een bepaalde koerstrend zich bevindt.